

УДК 347.7

Р. А. Сербин

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Благодійна діяльність, що розглядається як добровільна, за покликом душі, допомога одних членів суспільства іншим, загалом не може мати істотних обмежень у предметах та об'єктах діяльності: скрізь, де є нужденні, є й об'єкт для благодійності. Водночас держава як соціальний інститут покликана здійснювати чимало функцій, спрямованих на справедливий перерозподіл благ та організацію життя членів суспільства, щоб зменшити кількість нужденних. Тому сфери діяльності держави та благодійників часто перетинаються, а іноді й співпадають. У таких умовах важливо знайти правильний баланс взаємодії цих двох важливих соціальних інститутів, що забезпечить зростання загального ефекту від їх співіснування.

Одним із таких інститутів є благодійність. В історії України не так багато прикладів успішної взаємодії цих соціальних інститутів. Іноді держава виявлялася дуже слабкою та взагалі не звертала уваги на окремі сфери, у яких необхідною була благодійна діяльність. Остання здійснювалася лише за власним розсудом благодійників і на основі їх уявлень про загальне благо, що не завжди давало належний соціальний ефект. Іноді, навпаки, держава повністю витісняла недержавну благодійність, пригнічуючи будь-які ініціативи та способи самоорганізації громадян. У результаті виникали утриманство й соціальна апатія, які певною мірою характерні й для сучасного вітчизняного суспільства. Важливо, щоб держава усвідомила необхідність підтримки й розвитку благодійної діяльності та перейшла до формування правової й організаційної бази в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки проявляється тенденція зростання інтересу дослідників до процесів формування ефективної державної політики у сфері благодійної діяльності, зокрема до формування державними структурами правових, економічних та організаційних сприятливих умов для її становлення й розвитку. Різні аспекти благодійності досліджували О. Донік, А. Нарадько, О. Літвіна, І. Литвин, Ф. Ступак, О. Вінніков, С. Закірова, Т. Ніколаєва, М. Лациба, Т. Курінна, В. Халецький, О. Семашко.

Метою статті є аналіз поняття благодійності, визначення ролі держави в здійсненні благодійної діяльності. Розуміючи значущість нормативно-правового регулювання для розвитку благодійності в Україні, спробуємо розробити системні аргументовані пропозиції з вдосконалення чинного законодавства у сфері благодійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто наголосити на тому, що в суспільній свідомості повинна існувати стійка система духовно-етичних цінностей та орієнтирів, яку необхідно підтримувати освітніми, медійними та пропагандистськими ресурсами.

Вирішення таких проблем не може бути сформульоване лише в нормативно-правовій площині, треба вести мову про системну державну політику, найважливіший

напряму у якій пов'язаний із законотворчістю. Розвиток благодійності в Україні є благородною з точки зору моральності й державно значущою з погляду суспільства й держави справою.

Однією із найдавніших і найбільш розповсюджених форм такої самоорганізації є об'єднання людей із метою реалізації їх філантропічних намірів – здійснення безкорисливої й безвідплатної діяльності в інтересах осіб, які потребують сторонньої допомоги. Так, найвідомішим благодійником в історії людства можна вважати античного діяча Гая Цильнія Мецената, який був сучасником Вергілія. Завдяки йому в античному суспільстві сформувався соціокультурний феномен меценатства як різновиду благодійності у сфері мистецтва, сенс якого не зводився лише до практики приватного благодійництва у сфері культури, а був певним способом суспільних відносин між благодійником і митцями, видом культурної діяльності.

Сьогодні вчені виокремлюють три основні історичні типи благодійності, характерні для західноєвропейської ментальності:

- античний, основою якого був обов'язок перед громадою, бажання отримати пошану, соціальний престиж та інші привілеї. Так, на думку багатьох дослідників, правова модель юридичних осіб, які діють у сфері організованої благодійності, уперше з'явилася в римському праві за активного сприяння християнської церкви. Саме на території Римської імперії в I ст. н. е. вперше з'явилися організації, які з впевненістю можна віднести до благодійних з огляду на мету й особливості їх діяльності. У складі таких організацій діяли органи управління. У цілому вони відрізнялися від природних суб'єктів римського права – фізичних осіб. Ці суб'єкти мали назву *riae sausa*, *ria corpora* (установа), а в подальшому стали називатися юридичними особами [5; 8];

- християнський тип, який ґрунтувався на милосерді, любові до ближнього та бажанні таким чином наблизитися до Бога. Цей тип набув рис всезагальності (у тому сенсі, що благодійна підтримка почала надаватися всім бідним, а не лише громадянам певної держави). Церква суттєво впливала й на процеси становлення організаційно-правових форм благодійних організацій (установи та товариства) через її канонічні утворення (*ecclesiae*);

- новочасний період – історичний тип, визначальними характеристиками якого стали раціоналізованість, початок організованої підтримки нужденних і насамперед забезпечення роботою всіх здатних до неї осіб [3; 5].

На межі XIX та XX ст. виник новий сучасний тип благодійності, який значно поширився протягом XX ст. Сучасна благодійність стала продовженням новочасної, проте в ній ще більшою мірою виявилася раціоналізація благодійної діяльності, почали використовуватися досягнення науки, відбувся перехід до інституціонолізованої, анонімної, професійної філантропії, яка має на меті вирішення не лише індивідуальних, а й суспільних проблем. Крім того, благодійність вийшла на міжнародний рівень, таким чином набувши значно більших масштабів.

У філософії розрізняють благодійність у широкому й вузькому розумінні. Благодійність у вузькому розумінні – це добровільна безкорислива діяльність, спрямована на допомогу нужденним. У широкому розумінні благодійність – це безкорислива цілеспрямована діяльність, через яку відбувається перерозподіл матеріальних

і нематеріальних ресурсів їх власниками з метою допомоги іншим у задоволенні їхніх потреб, удосконалення життя певної громади, вирішення суспільно важливих або міжнародних проблем [3; 6].

«Сучасний тлумачний словник української мови» за загальною редакцією В.В. Дубічинського визначає благодійність як «добровільну й безкорисливу пожертву фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової чи організаційної допомоги» [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 р. благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [1]. Включення в згаданий закон описового визначення благодійності відповідає традиції східноєвропейського законодавства. Так, достатньо повне визначення благодійництва міститься в нормах законів республік Молдови, Литви та Російської Федерації.

Що стосується сучасного західноєвропейського законодавства, то воно, як правило, не надає визначення благодійної діяльності, обмежуючись простим переліком юридичних ознак, які лежать в основі цього поняття. Так, наприклад, відповідно до норм англійського закону «Про благодійні організації» (1960 р.) благодійною вважається та діяльність, яка, по-перше, служить всьому суспільству або значній його частині; по-друге, переслідує встановлені в законі благодійні цілі.

Закон відмежовує від поняття благодійної діяльності поняття спонсорства, визначаючи останнє в Законі України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. як добровільну матеріальну, фінансову, організаційну та іншу підтримку фізичними та юридичними особами будь-якої діяльності винятково з метою популяризації свого імені, найменування, свого знака для товарів і послуг [2]. Цим поставлено крапку щодо віднесення спонсорства до особливих форм благодійництва, що є дискусійним питанням у правовій науці. Так, подвійна природа спонсорства певний час зберігалася в контексті національного законодавства, оскільки це поняття містилося як у Законі України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р., так і в нині не чинному законі про благодійництво. Мова йде про те, що спонсорство не може бути формою благодійництва, оскільки родовою ознакою цих понять є безкорисливість. Спонсорство ж, як вказано в Законі України «Про рекламу», здійснюється не безкорисливо, а з метою популяризації імені (найменування) або торгівельної марки спонсора.

Водночас меценатство, яке закон визначає як благодійну діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки й наукових досліджень, яке здійснюється в порядку, визначеному цим законом та іншими законами України, розглядається як спеціалізована форма благодійництва.

Виходячи із законодавчого визначення поняття благодійництва, можна виокремити такі основні риси благодійної діяльності, як добровільність і безкорисливість. Добровільність означає, що така діяльність здійснюється фізичними та/або юридичними особами за їх власною ініціативою незалежно від волі, переконань або примусу інших осіб, у тому числі держави. Безкорисливість означає здійснення благодійної діяльності без мети отримання прибутку або певних майнових вигод

для самого благодійника. Однак безкорисливість як ознака благодійної діяльності не означає безоплатність такої діяльності. Так, діяльність сучасних благодійників на користь набувачів благодійної допомоги може виражатися в здійсненні ними відповідних дій на пільгових для набувачів благодійної допомоги умовах.

Згідно із чинним законодавством України мотиви надання благодійної допомоги не мають правового значення. Тим часом у зарубіжних країнах, зокрема в США, точаться дискусії щодо нормативного закріплення мотиваційних засад благодійності. Так, у 90-х рр. ХХ ст. правління директорів «незалежного» (некомерційного) сектора США звернулося до групи експертів із проханням дати рекомендації щодо тих цінностей, які повинен відстоювати сектор добровільних організацій. У результаті був створений Комітет із цінностей та етики незалежного сектору (далі – Комітет), мета якого полягала у вивченні проблем моральної поведінки вказаних організацій і зростання їх свідомості в етичних питаннях. При цьому Комітет розробив модель «нормативного саморегулювання» морально-етичних відносин у сфері благодійності. Вказані відносини були підпорядковані самостійно встановленим добровільними, у тому числі благодійними, організаціями законам (або правилам). У зв'язку із цим були розроблені нормативні комплекси морально-етичних стандартів у межах благодійних організацій відповідних типів, що використовуються. Таким чином, нормативна регламентація морально-етичних аспектів благодійності в США знаходиться на стадії саморегулювання, яке, на нашу думку, передує їх законодавчому закріпленню.

Невизначеними залишилися принципи права на отримання благодійної допомоги для її набувачів та можливість вибору бенефіціаром необхідного виду благодійної допомоги. Немає чіткого державного регулювання добродійної політики. Вихід із такої ситуації, на нашу думку, полягає в закріпленні в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» таких принципів:

- принципу рівноправності всіх членів суспільства під час отримання благодійної допомоги незалежно від віку, національності, соціального походження, місця проживання, віросповідання, майнового положення, наявності судимості, приналежності до громадських об'єднань, окрім громадських об'єднань, що пропагують насильство, сепаратизм і тероризм;
- принципу мінімуму – надання необхідного обсягу благодійної допомоги, що задовольняє базові потреби її набувачів;
- принципу адресності – надання благодійної допомоги конкретним бенефіціарам відповідно до побажань благодійників і набувачів.

Висновки. Проаналізувавши розвиток благодійної діяльності в різні історичні періоди, можна підсумувати, що впродовж віків благодійна діяльність еволюціонувала, змінювалися форми, виникали нові механізми, зазнавали змін різні чинники впливу на благодійну діяльність, зокрема політичні, ідеологічні, правові, соціальні, економічні тощо.

Наразі благодійність є одним із ключових інститутів громадянського суспільства та може стати ефективним засобом вирішення соціальних проблем. У сучасному суспільстві благодійна діяльність сягає найвищої форми розвитку через створення спеціалізованих некомерційних організацій, у тому числі використовуючи

накопичення доходів за допомогою створення фондів цільового капіталу некомерційних організацій.

Література

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
2. Про рекламу : Закон України від 3 липня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
3. Савранська Н.О. Етико-філософський аналіз благодійності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 09.00.07 «Етика» / Н.О. Савранська ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 15 с.
4. Сучасний тлумачний словник української мови : [100 000 слів] / за заг. ред. В.В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2009 – 1008 с.
5. Чепурнов В.О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В.О. Чепурнов ; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2004. – 14 с.

Анотація

Сербин Р. А. Теоретико-правові засади поняття благодійної діяльності. – Стаття.

У статті досліджено поняття, особливі риси й історичні етапи розвитку благодійної діяльності. Придлено увагу питанню соціальної значущості благодійництва, проаналізовано меценатство як специфічний різновид благодійної діяльності. Обґрунтовано позицію щодо невключення спонсорства до видів благодійництва. Сформульовано власні пропозиції щодо закріплення в законодавстві принципів благодійної діяльності для приведення його у відповідність до європейських стандартів і зростання ефективності державної політики в цій сфері.

Ключові слова: благодійництво, благодійна діяльність, меценатство, спонсорство, принципи, бенефіціар.

Аннотация

Сербин Р. А. Теоретико-правовые основы понятия благотворительной деятельности. – Статья.

В статье исследованы понятие, характерные черты и исторические этапы развития благотворительной деятельности. Уделено внимание вопросу социальной значимости благотворительности, проанализировано меценатство как специфическая разновидность благотворительной деятельности. Обоснована позиция неотнесения спонсорства к видам благотворительности. Сформулированы собственные предложения относительно законодательного закрепления принципов благотворительной деятельности для приведения ее в соответствие с европейскими стандартами и повышения эффективности государственной политики в этой сфере.

Ключевые слова: благотворительность, благотворительная деятельность, меценатство, спонсорство, принципы, бенефициар.

Summary

Serbyn R. A. Theoretical and legal bases of the concept of charity. – Article.

In the scientific article analysis of notion of charity, determination of role of the state in realization of eleemosynary activity are considered. The decision of such problems can't be formulated in a normative-legal plane only, it is necessary to conduct speech about a system state policy the most important direction in which is related to law making process. Three basic history types of charity are examined, characteristic for West Europe mentality. Philosophical interpretation of charity is explored in understanding narrow and wide.

Key words: charity, eleemosynary activity, sponson, patronage of art, beneficiary.